

Daniela Wybrańczyk¹

ORCID ID: 0000-0001-6961-5474

Jacek Górecki²

ORCID ID: 0000-0002-0812-1654

RADCA PRAWNY A USTAWA O OCHRONIE OSÓB ZGŁASZAJĄCYCH NARUSZENIA PRAWA

ABSTRACT

Attorney-at-law and the act on the protection of persons who report breaches of the law

The article presents the legal situation of an attorney-at-law against the background of the draft of the act on the protection of persons who report breaches of law with particular emphasis on the rules of professional ethics applicable to attorneys-at-law. The admissibility of an attorney-at-law as a whistleblower was settled. Amongst other issues, it was addressed whether an attorney-at-law can report on behalf of an employee (based on a power of attorney) a violation of the law committed by another attorney-at-law and whether they can also make such a report on their behalf.

Keywords: attorney-at-law, whistleblower, violation of law, rules of professional conduct

Słowa kluczowe: radca prawny, sygnalista, naruszenie prawa, zasady etyki zawodowej

¹ Radca prawny, doktor nauk prawnych, ekspert do spraw legislacji w Biurze Analiz Sejmowych.

² Radca prawny, profesor nauk prawnych, rzecznik praw i wartości akademickich w Uniwersytecie Śląskim w Katowicach.

Wprowadzenie

Osoby zatrudnione w podmiotach prawnych lub utrzymujące z nimi kontakt w ramach swojej działalności zawodowej mogą w związku z wykonywaną pracą lub działalnością dowiedzieć się o zagrożeniach lub szkodach dla interesu publicznego, a działając jako tzw. sygnaliści (ang. *whistleblowers*), odegrać istotną rolę w ujawnianiu naruszeń prawa³. Regulacje wewnętrzne państw członkowskich powinny zapewniać sygnalistom zrównoważoną i skuteczną ochronę. Wobec tego do dnia 17 grudnia 2021 r. do polskiego systemu prawnego miała być implementowana dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1937 z dnia 23 października 2019 r. w sprawie ochrony osób zgłaszających naruszenia prawa Unii⁴ (dalej: dyrektywa). W tym celu przygotowane zostały kolejne projekty ustawy o ochronie osób zgłaszających naruszenia prawa (z dnia 14 października 2021 r., z dnia 6 kwietnia 2022 r., z dnia 4 lipca 2022 r. i z dnia 22 lipca 2022 r.)⁵.

W artykule podjęto próbę odpowiedzi na pytanie, czy i w jakim zakresie projekt ustawy, a w przyszłości obowiązująca ustawa, dotyczy także radców prawnych, w tym w szczególności, czy radca prawny w imieniu pracownika (na podstawie umocowania) może zgłosić naruszenie prawa, którego dopuścił się inny radca prawny, oraz czy może takiego zgłoszenia dokonać także w imieniu własnym – jako sygnalista⁶. Powyższe pytania mają istotne znaczenie, zwłaszcza z perspektywy zasad etyki radcy prawnego⁷.

3 Szerzej o rozwoju i genezie informowania o naruszeniach zob. E. Milczarek, *Warunki skuteczności ochrony sygnalistów – uwagi na tle dyrektywy 2019/1937*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2022, nr 2, s. 104 i powoływaną tam literaturę. Zob. też o kontrowersjach związanych z sygnalizacją jako zjawisku negatywnie postrzeganym w polskiej kulturze, M. Łaga, *Unormowania dotyczące sygnalizacji – wzmacnianie demokracji w zakładzie pracy*, [w:] *Demokracja w zakładzie pracy. Zagadnienia prawne*, red. Z. Hajn, M. Kurzynoga, Warszawa 2017, s. 470.

4 Dz.U.UE.L.2019.305.17 z dnia 26 listopada 2019 r. Założeniem dyrektywy jest poprawa egzekwowania prawa i polityk Unii w określonych dziedzinach poprzez ustanowienie wspólnych minimalnych norm zapewniających wysoki poziom ochrony osób zgłaszających naruszenia prawa Unii (zob. art. 1 dyrektywy).

5 Inaczej: ustawa o sygnalistach. Wszelkie dalsze odniesienia do projektu ustawy dotyczą projektu z 22 lipca 2022 r. Zob. <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12352401/12822867/12822868/dokument568768.pdf> [dostęp: 22 lutego 2023 r.]. Po złożeniu artykułu do redakcji ukazały się jeszcze projekty z dnia 13 grudnia 2022 r. i z dnia 5 stycznia 2023 r.

6 Uwagi zamieszczone w artykule odnoszą się do sytuacji, w której zgłaszający nie działa anonimowo (zob. art. 7 projektu ustawy). Anonimowość sygnalisty z jednej strony jest pożądana jako forma zapewnienia bezpieczeństwa takiej osobie i ochrony przed ostracyzmem współpracowników lub działaniami odwetowymi bezpośredniego przełożonego. Z drugiej strony może się kojarzyć z samowolą, brakiem odpowiedzialności za stawiane zarzuty i formułą ułatwiającą podnoszenie błahych lub nie do końca sprawdzonych zarzutów. Zob. M. Dudkiewicz, G. Makowski, *Charakterystyka sygnalistów z perspektywy pracodawców*, [w:] *Sygnaliści w Polsce okiem pracodawców i związków zawodowych*, red. G. Makowski, M. Waszak, Warszawa 2016, s. 146. Aby ograniczyć ryzyko formułowania bezpodstawnych zgłoszeń, w art. 6 projektu ustawy wyraźnie zastrzeżono, że z ochrony wynikającej z ustawy korzysta tylko taki zgłaszający, który miał uzasadnione podstawy sądzić, że będąca przedmiotem zgłoszenia informacja jest prawdziwa w momencie jego dokonywania, a ponadto stanowi ona informację o naruszeniu prawa w rozumieniu art. 2 pkt 3 projektu ustawy (zob. niżej przypis nr 9).

7 Zob. Kodeks Etyki Radcy Prawnego, załącznik do uchwały nr 3/2014 Nadzwyczajnego Krajowego Zjazdu Radców Prawnych z dnia 22 listopada 2014 r.; <https://kirp.pl/etyka-i-wykonywanie-zawodu/etyka/>

Są one powiązane ze znanym już środowisku radcowskiemu problemem dopuszczalności sporządzenia przez radcę prawnego opinii o naruszeniu przez innego radcę prawnego zasad etyki zawodowej⁸ i stanowią podstawę do dyskusji deontologicznej. Nie budzi bowiem wątpliwości, że radcowie prawni mogą i powinni odgrywać istotną rolę w systemie sygnalizacji naruszenia prawa i ochrony sygnalistów, nie tylko z uwagi na predestynujące ich do tego merytoryczne przygotowanie zawodowe, umożliwiające rozpoznanie naruszenia prawa⁹, ale również z uwagi na ustawowe gwarancje niezależności, służące należytemu wykonywaniu czynności zawodowych¹⁰.

Na wstępie warto też odnotować, że kwestia występowania radcy prawnego (a dokładniej aplikantki radcowskiej) w roli sygnalisty była już przedmiotem zainteresowania Sądu Najwyższego¹¹. W rozpoznawanej przez Sąd Najwyższy sprawie aplikantka obwiniona została m.in. o naruszenie tajemnicy zawodowej i tajemnicy przedsiębiorstwa. Przed zarzutami broniła się chęcią ujawnienia nieprawidłowości występujących u pracodawcy. W opinii komentatorów rozstrzygnięcia Sądu Najwyższego przepisy zakazują radcy prawnemu pełnienia funkcji sygnalisty (z uwagi na naruszenie tajemnicy zawodowej oraz godności zawodu¹²)¹³. Niemniej jednak treść opublikowanego uzasadnienia postanowienia Sądu Najwyższego nie prowadzi do tak jednoznacznego wniosku¹⁴.

kodeks-etyki-radczy-prawnego/ [dostęp: 22 lutego 2023 r.] – dalej KERP. Zob. też uchwałę nr 1/2022 Nadzwyczajnego Krajowego Zjazdu Radców Prawnych z dnia 8 sierpnia 2022 r. w sprawie zmiany Kodeksu Etyki Radcy Prawnego. Zgodnie z jej § 3 weszła ona w życie dnia 1 stycznia 2023 r.; <https://kirp.pl/uchwały-nadzwycajnego-krajowego-zjazdu-radcow-prawnych-z-dnia-8-lipca-2022-r/> [dostęp: 22 lutego 2023 r.]. W artykule uwzględniono zmiany wprowadzone tą uchwałą.

- 8 Szerzej o tym problemie zob. M. Król, S. Wojtczak, *Dwugłos w sprawie dopuszczalności sporządzenia przez radcę prawnego opinii o naruszeniu przez innego radcę prawnego zasad etyki zawodowej*, „Państwo i Prawo” 2019, nr 2, s. 62 i n.
- 9 Naruszenie prawa zdefiniowano w art. 3 ust. 1 projektu ustawy. Jest to działanie lub zaniechanie niezgodne z prawem lub mające na celu obejście prawa dotyczące ściśle określonych spraw (np. zamówień publicznych, bezpieczeństwa transportu, ochrony środowiska, zdrowia publicznego, ochrony konsumentów). Zgodnie z art. 2 pkt 3 projektu ustawy przez informację o naruszeniu prawa należy rozumieć informację dotyczącą zaistniałego lub potencjalnego naruszenia prawa, do którego doszło lub prawdopodobnie dojdzie w podmiocie prawnym, w którym zgłaszający uczestniczył w procesie rekrutacji lub negocjacji poprzedzających zawarcie umowy, pracuje lub pracował, lub w innym podmiocie prawnym, z którym zgłaszający utrzymuje lub utrzymywał kontakt w kontekście związanym z pracą, lub informację dotyczącą próby ukrycia takiego naruszenia prawa.
- 10 B. Sołtys, *Rola radców prawnych w sygnalizacji naruszenia prawa*, „Radca Prawny. Zeszyty Naukowe” 2022, nr 1, s. 20.
- 11 Zob. uzasadnienie postanowienia SN z dnia 21 maja 2019 r., II DSI 66/18, LEX nr 2678280.
- 12 „Uprawianie delatorstwa przez składanie po kryjomu dyskryminujących oskarżeń koliduje z moralnością społeczną i istotą funkcji obrończej adwokata, stanowi zarazem poważne naruszenie godności zawodu adwokackiego”. Tak orzeczenie WKD z dnia 9 listopada 1957 r., WKD 54/57, „Palestra” 1958, z. 1, s. 109, które można odpowiednio odnieść do radcy prawnego.
- 13 K. Żaczekiewicz-Zborska, *SN: Radca prawny nie może być sygnalistą*, <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/radca-prawny-nie-moze-byc-sygnalista,419384.html> [dostęp: 22 lutego 2023 r.]; A. Partyka-Opiela, K. Cieślak, *Whistleblowing nie dla radcy prawnego*, <https://www.dzp.pl/blog/compliance/whistleblowing-dla-radczy-prawnego/> [dostęp: 22 lutego 2023 r.].
- 14 Na orzeczenie Sądu Najwyższego powołują się również P. Punda, P. Talik, *Stosowanie dyrektywy o sygnalistach a obowiązki zachowania tajemnicy zawodowej*, [w:] *Ochrona sygnalistów. Praktyczny poradnik z wzorami dla sektora publicznego i prywatnego*, red. A. Sieradzka, M. Wiczorek, Warszawa 2021, s. 175, wadliwie wskazując, że radcowie prawni są wprost wyłączeni spod obowiązywania dyrektywy.

W związku z tym nie można *a priori* wykluczyć występowania radcy prawnego w charakterze sygnalisty albo osoby działającej w jego imieniu lub udzielającej mu pomocy w zgłoszeniu naruszenia prawa.

Radca prawny na tle projektu ustawy o sygnalistach

Artykuł 8 ust. 1 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych¹⁵ (dalej u.r.p.) określa dopuszczalne formy wykonywania zawodu radcy prawnego. Jedną z nich jest kancelaria radcy prawnego. Zgodnie z art. 3 ustawy z dnia 6 marca 2018 r. – Prawo przedsiębiorców¹⁶ (dalej u.p.p.) działalnością gospodarczą jest zorganizowana działalność zarobkowa, wykonywana we własnym imieniu i w sposób ciągły, a przedsiębiorcą jest osoba fizyczna, osoba prawna lub jednostka organizacyjna niebędąca osobą prawną, której odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną, wykonująca działalność gospodarczą (art. 4 ust. 1 u.p.p.). Oznacza to, że osoba wykonująca we własnym imieniu i indywidualnie zawód radcy prawnego w sposób zorganizowany i ciągły (w formie kancelarii radcy prawnego) jest przedsiębiorcą i prowadzi działalność gospodarczą¹⁷. W związku z tym radca prawny prowadzący kancelarię na tle projektu ustawy jest traktowany jako podmiot prywatny, przez który rozumie się osobę fizyczną prowadzącą działalność gospodarczą, osobę prawną lub jednostkę organizacyjną nieposiadającą osobowości prawnej, której ustawa przyznaje zdolność prawną, lub pracodawcę, jeżeli nie są podmiotami publicznymi (art. 2 pkt 11 projektu ustawy)¹⁸.

Radca prawny może również wykonywać zawód w ramach stosunku pracy (zob. art. 9 u.r.p. oraz § 11 regulaminu). Stosunek pracy radcy prawnego różni się od typowego stosunku pracy z uwagi na specyfikę świadczonej pracy oraz jego szczególną ochronę mającą na celu zagwarantowanie niezależności wykonywania zawodu¹⁹. Radca prawny może pozostawać w stosunku pracy zarówno z podmiotem prywatnym, jak i podmiotem publicznym (zob. art. 2 pkt 12 projektu ustawy).

O radcy prawnym na tle projektu ustawy można mówić w kilku aspektach, a w szczególności:

Błąd autorów polega prawdopodobnie na zastosowaniu skrótu myślowego, autorzy powołali się bowiem na P. Ludwiczaka, *Czy każdy może być sygnalistą?*, <https://samorzad.infor.pl/sektor/organizacja/compliance/5257766,Czy-kazdy-moze-byc-sygnalista.html> [dostęp: 22 lutego 2023 r.], który wskazywał jedynie, że „sygnalistą nie może być radca prawny, jeżeli jego zgłoszenie naruszyłoby tajemnicę radcowską”.

¹⁵ T.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1166.

¹⁶ T.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 162 ze zm.

¹⁷ Zgodnie z § 13 uchwały nr 94 IX 2015 KRRP z dnia 13 czerwca 2015 r. w sprawie Regulaminu wykonywania zawodu radcy prawnego (dalej: regulamin) przedmiotem działalności kancelarii radcy prawnego oraz spółki prawniczej, której współnikami są radcowie prawni i adwokaci, nie może być działalność inna niż świadczenie pomocy prawnej i świadczenie usług przez osoby, co do których przepisy prawa dopuszczają wspólną działalność. Zob. też art. 8 ust. 2 u.r.p.

¹⁸ Tak samo należy traktować spółki, w których radca prawny wykonuje zawód.

¹⁹ Zob. J. Łoziński, Z. Klatka, *Status prawny radcy prawnego jako pracownika*, „Monitor Prawniczy” 2005, nr 3, s. 76.

- A) jako o osobie zgłaszającej naruszenie prawa²⁰ (tzw. sygnaliście), tj. osobie fizycznej, która zgłasza lub ujawnia publicznie informację o naruszeniu prawa uzyskaną w kontekście związanym z pracą (zob. art. 4 ust. 1 pkt 1–12 projektu ustawy, w tym m.in. jako pracownik, osoba świadcząca pracę na podstawie umowy cywilnoprawnej lub przedsiębiorca). Jako naruszenia prawa należy rozumieć nie tylko przypadki, w których, w zakresie spraw ujętych w art. 3 ust. 1 projektu ustawy, doszło do popełnienia przestępstwa, wykroczenia lub deliktu dyscyplinarnego, ale także każde inne działanie lub zaniechanie niezgodne z prawem lub mające na celu obejście prawa. Ponadto projekt ustawy dopuszcza, aby podmiot prawny dodatkowo ustanowił możliwość zgłaszania naruszeń dotyczących obowiązujących w tym podmiocie regulacji wewnętrznych lub standardów etycznych, które zostały ustanowione na podstawie przepisów prawa powszechnie obowiązującego i pozostają z nimi zgodne (zob. art. 3 ust. 2 projektu ustawy);
- B) jako o osobie, której dotyczy zgłoszenie – należy przez to rozumieć osobę fizyczną, osobę prawną lub jednostkę organizacyjną nieposiadającą osobowości prawnej, której ustawa przyznaje zdolność prawną, wskazaną w zgłoszeniu lub ujawnieniu publicznym jako osoba, która dopuściła się naruszenia prawa lub z którą osoba ta jest powiązana (art. 2 pkt 7 projektu ustawy). Zgłoszenie może zatem dotyczyć nie tylko radcy prawnego wykonującego zawód na podstawie umowy o pracę albo prowadzącego kancelarię prawną, lecz także spółki, w której ramach radca prawny wykonuje zawód zgodnie z art. 8 ust. 1 u.r.p.;
- C) jako o osobie pomagającej w dokonaniu zgłoszenia – należy przez to rozumieć osobę fizyczną, która pomaga zgłaszającemu w zgłoszeniu lub ujawnieniu publicznym w kontekście związanym z pracą i której pomoc nie powinna zostać ujawniona (art. 2 pkt 8 projektu ustawy);
- D) jako o osobie upoważnionej (na podstawie pełnomocnictwa) do dokonania zgłoszenia w imieniu zgłaszającego;
- E) jako o osobie powiązanej ze zgłaszającym – należy przez to rozumieć osobę fizyczną, która może doświadczyć działań odwetowych w kontekście związanym z pracą, w tym współpracownika lub członka rodziny zgłaszającego (art. 2 pkt 9 projektu ustawy)²¹.

Co jednak istotne, przepisów ustawy nie stosuje się do informacji objętych tajemnicą związaną z wykonywaniem zawodów prawniczych²². Powyższe wynika wprost z art. 5

²⁰ Warto przy tym podkreślić, że zgłoszenie naruszenia prawa powinno być obowiązkiem pracowniczym. Zob. J. Murszewski, *Czy zgłaszanie nieprawidłowości będzie nowym obowiązkiem pracowniczym?*, [w:] *Ochrona sygnalistów. Regulacje dotyczące osób zgłaszających nieprawidłowości*, red. B. Baran, M. Ożóg, Warszawa 2021, s. 93. Por. nieco odmiennie Ł. Kobrań-Gąsiorowska, *Modele ochrony whistleblowera (sygnalisty)*, Warszawa 2022, s. 44, 50. Tam też zob. definicję *whistleblowingu*, s. 8.

²¹ Definicję działań odwetowych zawiera art. 2 pkt 2 projektu ustawy. Zob. też H. Szewczyk, *Ochrona prawna pracowników-sygnalistów (uwagi de lege lata i de lege ferenda)*, „Przegląd Sądowy” 2020, nr 1, s. 16 i n.; W. Papucewicz, *Zakaz działań odwetowych wobec sygnalistów*, [w:] *Ochrona sygnalistów. Praktyczny poradnik z wzorami dla sektora publicznego i prywatnego*, red. A. Sieradzka, M. Wieczorek, Warszawa 2021, s. 46 i n.

²² Tajemnica zawodowa jest jednym z najistotniejszych elementów wykonywania zawodu radcy prawnego, zob. art. 3 ust. 3 i n. u.r.p., art. 9, art. 15 i n. KERP oraz § 6 regulaminu. Szerzej o tajemnicy zawodowej

ust. 1 pkt 2 projektu ustawy²³. Taką regulację należy uznać za spójną z art. 3 ust. 3–6 u.r.p. oraz z art. 266 § 1 k.k., zgodnie z którym odpowiedzialności karnej podlega osoba ujawniająca tajemnicę zawodową przy składaniu zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa²⁴. Oznacza to, że osoba ujawniająca tajemnicę zawodową nie będzie mogła się powołać na przepisy ustawy o sygnalistach w celu zwolnienia się z odpowiedzialności (karnej i dyscyplinarnej) za jej naruszenie²⁵. W tym więc aspekcie projektowana ustawa nie powinna wpływać na przestrzeganie zasad etyki zawodowej.

Przed dokonaniem analizy pozycji radcy prawnego na tle ustawy o sygnalistach trzeba jeszcze zaznaczyć, że zgodnie z projektowanym art. 23 ust. 1 przepisy rozdziału (dotyczącego zgłoszeń wewnętrznych²⁶) stosuje się do podmiotu prawnego, na którego rzecz wykonuje lub świadczy pracę co najmniej 50 osób²⁷. Próg, o którym mowa, nie ma jednak zastosowania do podmiotu wykonującego działalność w zakresie usług, produktów i rynków finansowych oraz zapobiegania praniu pieniędzy i finansowaniu terroryzmu, bezpieczeństwa transportu i ochrony środowiska, objętych zakresem stosowania aktów prawnych Unii Europejskiej wymienionych w części I.B i II załącznika

zob. Z. Klatka, *Ustawa o radcach prawnych. Komentarz*, Warszawa 1999, s. 10 i n.; L. Korczak, [w:] *Ustawa o radcach prawnych. Komentarz*, red. T. Scheffler, Warszawa 2022, s. 71 i n.; T. Scheffler, J. Sobutka, A. Woroniecka, [w:] *Kodeks Etyki Radcy Prawnego. Komentarz*, red. T. Scheffler, Warszawa 2021, s. 87 i n. Zob. też J. Kurek, *Tajemnice zawodów prawniczych. Tajemnica radcy prawnego*, „Monitor Prawniczy” 2013, nr 24, s. 1333 i n.; M. Glinka, *Zagadnienie tajemnicy zawodowej – analiza wybranych orzeczeń*, „Radca Prawny. Zeszyty Naukowe” 2018, nr 1, s. 9 i n. O tajemnicy zawodowej w kontekście przepisów o ochronie danych osobowych zob. B. Sołtys, *Tajemnica zawodowa radcy prawnego w świetle przepisów o kontroli przestrzegania przepisów o ochronie danych osobowych*, „Radca Prawny. Zeszyty Naukowe” 2018, nr 3, s. 9 i n.

23 Zob. pkt 26 preambuły do dyrektywy, zgodnie z którym dyrektywa nie powinna wpływać na ochronę poufności wymiany informacji między prawnikami a ich klientami („prawnicza tajemnica zawodowa”) przewidzianą w prawie krajowym i, w stosownych przypadkach, w prawie Unii, zgodnie z orzecznictwem trybunału.

24 Por. W. Wróbel, D. Zając, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Część II. Komentarz do artykułów 212–277d*, red. W. Wróbel, A. Zoll, LEX 2017, art. 266, teza 27d. O wyłączeniu odpowiedzialności karnej sygnalisty zob. J. Duda, *Wyłączenie odpowiedzialności karnej sygnalisty. Rozważania w kontekście obowiązku implementacji dyrektywy w sprawie ochrony osób zgłaszających naruszenia prawa Unii*, [w:] *Ochrona sygnalistów. Regulacje dotyczące osób zgłaszających nieprawidłowości*, red. B. Baran, M. Ożóg, Warszawa 2021, s. 47 i n.

25 Inaczej interpretuje wskazane wyłączenie B. Sołtys, *Rola...*, s. 23.

26 Zob. art. 2 pkt 15 projektu ustawy. W artykule odstąpiono od omawiania zagadnień związanych z procedurą zgłoszeń zewnętrznych (zob. art. 2 pkt 16 oraz art. 30 i n. projektu ustawy) oraz związanych z ujawnieniem publicznym (zob. art. 48 i n. projektu ustawy). Z analizy wyłączono również przepisy karne projektu ustawy w zakresie, w jakim mogłyby oddziaływać na radcę prawnego (zob. rozdział 6 projektu ustawy). O organizacji modelu kanałów sygnalizowania zob. A. Kantor-Kilian, *Organizacja modelu kanałów sygnalizowania nieprawidłowości w świetle Dyrektywy 2019/1937*, [w:] *Ochrona sygnalistów. Regulacje dotyczące osób zgłaszających nieprawidłowości*, red. B. Baran, M. Ożóg, Warszawa 2021, s. 35 i n.

27 Przy czym zgodnie z art. 24 ust. 2 projektu ustawy podmiot, na którego rzecz wykonuje lub świadczy pracę mniej niż 50 osób, a także podmioty, o których mowa w art. 23 ust. 3, mogą ustalić procedurę zgłoszeń wewnętrznych. W związku z tym zasadniczo przepisy ustawy dotyczące zgłoszeń wewnętrznych nie znajdują zastosowania do kancelarii prawnych prowadzonych przez radców prawnych oraz spółek z ich udziałem, o ile nie zatrudniają one co najmniej 50 osób, chyba że mimo mniejszej liczby zatrudnionych osób zostanie w nich ustalona procedura zgłoszeń wewnętrznych.

do dyrektywy 2019/1937. Przepisów rozdziału dotyczącego zgłoszeń wewnętrznych nie stosuje się także do urzędów lub jednostek organizacyjnych gminy liczącej mniej niż 10 tys. mieszkańców (zob. art. 23 ust. 2 i 3 projektu ustawy).

Powracając do powyższego zestawienia ról, w jakich może występować radca prawny na tle ustawy o sygnalistach, widoczne jest, że może być on zarówno osobą zgłaszającą naruszenie prawa (A), jak też osobą pomagającą w dokonaniu zgłoszenia (C) lub pełnomocnikiem dokonującym zgłoszenia w imieniu zgłaszającego (D). W sytuacji, gdy zgłoszenie naruszenia prawa dotyczy innego radcy prawnego, trzeba rozważyć, czy radca prawny we wskazanych przypadkach nie narusza zasady lojalności i koleżeństwa, o czym szerzej niżej.

Inna jest natomiast sytuacja radcy prawnego, który dopuszcza się naruszenia prawa (B) w podmiocie prawnym, na którego rzecz wykonuje lub świadczy pracę co najmniej 50 osób albo też wprowadzono w nim procedurę zgłoszeń wewnętrznych²⁸. Wówczas należy rozważyć, czy wskazane jest informowanie organów samorządu radcowskiego (w tym rzecznika dyscyplinarnego) o wszczęciu procedury zgłoszenia wewnętrznego dotyczącego radcy prawnego i kto ewentualnie taką informację może/powinien przekazać. Informacja o wszczęciu wspomnianej procedury może w szczególności pochodzić od osoby przyjmującej zgłoszenie wewnętrzne albo od samego zgłaszającego²⁹. Mało prawdopodobne jest, że radca prawny sam przekaze informację, np. dziekanowi rady okręgowej izby radców prawnych lub rzecznikowi dyscyplinarnemu, o wszczęciu procedury zgłoszenia wewnętrznego, chyba że taki obowiązek zostałby na niego nałożony w KERP. Na podstawie uzyskanych informacji (niezależnie od źródła) rzecznik dyscyplinarny może wszcząć dochodzenie (zob. art. 67¹ i 67² u.r.p.)³⁰. Dopóki się to nie stanie, samo zgłoszenie dokonane na podstawie ustawy o sygnalistach nie uzasadnia zawieszenia radcy prawnego w czynnościach zawodowych (zob. art. 65² u.r.p.).

Wybrane zasady etyki radcy prawnego istotne na tle projektu ustawy o sygnalistach

Jednym z podstawowych zagadnień etycznych, jakie wyłania się na tle projektu ustawy o sygnalistach, jest kwestia dopuszczalności dokonywania przez radcę prawnego zgłoszeń sygnalizujących naruszenie prawa w podmiocie, na którego rzecz radca prawny świadczył lub świadczy pomoc prawną. Należy przychylić się do prezentowanego już poglądu, że co do zasady trzeba wykluczyć występowanie radcy prawnego z sygnalizacją naruszenia prawa przeciwko podmiotom, na których rzecz świadczy pomoc prawną,

²⁸ Nie ma przy tym znaczenia, czy jest on osobą zatrudnioną w tym podmiocie, czy też jedynie świadczy na jego rzecz usługi na podstawie umowy cywilnoprawnej.

²⁹ Zob. także zamieszczone poniżej rozważania na tle art. 55 KERP.

³⁰ Rzecznik dyscyplinarny, który w innym trybie uzyska informację na temat naruszeń prawa popełnionych przez radcę prawnego, przekazując je podmiotowi prawnemu, z którego działalnością te naruszenia są związane, nie skorzysta z ochrony wynikającej z ustawy o sygnalistach. Nie mieści się on bowiem w katalogu osób objętych tą ochroną wymienionych w art. 4 ust. 1 projektu.

chyba że przepisy ustawowe przewidują wyraźnie sformułowany i adresowany do radców prawnych obowiązek sygnalizacji³¹. Trudno bowiem byłoby pogodzić takie zachowanie radcy prawnego z obowiązkiem dochowania tajemnicy zawodowej oraz obowiązkiem lojalności względem klienta (zob. art. 8, 9, 15 i n., 45 KERP)³². Ograniczenie to dotyczyć powinno także sytuacji, w której radca prawny miałby dokonać zgłoszenia na podstawie udzielonego mu upoważnienia (D).

Na tle ustawy o sygnalistach potrzeba odwołania się do zasad etyki radcowskiej pojawia się także wówczas, gdy radca prawny jest osobą pomagającą w dokonaniu zgłoszenia (C), pełnomocnikiem zgłaszającego (D) lub osobą samodzielnie sygnalizującą naruszenie (A), jeśli dotyczy ono innego radcy prawnego. Do zasad etyki radcy prawnego, które mogą wówczas zostać naruszone, należy zasada lojalności i koleżeństwa wobec członków samorządu. Wynika ona z art. 50 KERP³³. Zasada koleżeństwa przejawia się przede wszystkim w bezwzględnym zakazie dyskredytowania innych radców prawnych. W związku z tym można postawić pytanie, czy radca prawny, pomagający zgłosić naruszenie prawa popełnione przez innego radcę prawnego (C) albo działający na podstawie umocowania do dokonania zgłoszenia (D) lub dokonujący go samodzielnie (A), uchybia zasadzie koleżeństwa.

Biorąc pod uwagę treść art. 50 ust. 3 KERP (dotyczącego wyłączenia zasady koleżeństwa w przypadku wykonywania obowiązku przewidzianego prawem) oraz art. 52 KERP³⁴, a ponadto istnienie norm prawnych nakładających na radcę prawnego obowiązek

³¹ Zob. B. Sołtys, *Rola...*, s. 22.

³² Należy jednak zwrócić uwagę, że w przypadkach opisanych w art. 42 KERP interes klienta, którym jest osoba prawna albo jednostka organizacyjna niebędąca osobą prawną, nie stanowi przeszkody do dokonywania zgłoszeń dotyczących naruszeń prawa przez osoby sprawujące w nich funkcje organu.

³³ Do dnia 31 grudnia 2022 r. stanowił on, że: „1. Radca prawny obowiązany jest do lojalności i koleżeństwa wobec członków samorządu radców prawnych. 2. Radca prawny powinien powstrzymać się od działania naruszającego obowiązek lojalności wobec radcy prawnego współpracującego z nim w kancelarii również po zakończeniu tej współpracy. 3. Radcy prawnemu nie wolno podejmować czynności zmierzających do pozbawienia innego radcy prawnego zatrudnienia lub utraty klienta, chyba że wynika to z jego obowiązków przewidzianych prawem albo stanowi zgodną z Kodeksem formę pozyskiwania klienta”. Od dnia 1 stycznia 2023 r. w ust. 1 skreślone zostały wyrazy „radców prawnych”; w ust. 2 wyraz „powinien” został zastąpiony wyrazami „obowiązany jest”; a w ust. 3 zamiast „radcy prawnemu nie wolno” przepis stanowi, że „radca prawny nie może”. Zob. też art. 13 KERP, zgodnie z którym radcowie prawni są odpowiedzialni za samorząd radców prawnych, a w relacjach wzajemnych kierują się zasadami koleżeństwa.

³⁴ Zgodnie ze wskazanym przepisem: „1. Radca prawny może zwracać uwagę członkowi samorządu radcowskiemu postępującemu niezgodnie z zasadami etyki zawodowej. 2. Radca prawny może złożyć związaną z wykonywaniem zawodu skargę na innego radcę prawnego wyłącznie do właściwego organu samorządu radców prawnych. 3. Niedopuszczalne jest wypowiadanie przez radcę prawnego wobec osób trzecich negatywnej opinii o czynnościach zawodowych innego radcy prawnego, chyba że potrzeba albo obowiązek takiej oceny wynikają z zadań lub uprawnień służbowych bądź samorządowych. 4. Radca prawny wydający opinię o wykonywaniu zawodu przez innego radcę prawnego obowiązany jest wysłuchać opiniowanego oraz zachować obiektywizm i rzeczowość”. Od dnia 1 stycznia 2023 r. w ust. 1 skreślono wyraz „radcowskiemu”, a ust. 2–4 otrzymały brzmienie: „2. Radca prawny może złożyć związane z wykonywaniem zawodu zawiadomienie dotyczące innego radcy prawnego wyłącznie do właściwego organu samorządu. 3. Radca prawny obowiązany jest zachować wzgląd na interes publiczny i godność zawodu przy wyrażaniu wobec osób trzecich negatywnych wypowiedzi lub opinii o wykonywaniu zawodu przez innego radcę prawnego. 4. Radca prawny wypowiadający się

udzielania pomocy prawnej, a także społeczny obowiązek zawiadomienia o przestępstwie³⁵, o którym stanowi art. 304 § 1 k.p.k., należy uznać, że radca prawny, sygnalizując naruszenie prawa, w każdej z powołanej wyżej konfiguracji zasadniczo nie godzi w zasady koleżeństwa³⁶. Koleżeństwo nie oznacza i nie może oznaczać tolerowania nieprawości³⁷. Trzeba jednak zastrzec, że zgłoszenie nie powinno prowadzić do naruszenia tajemnicy zawodowej.

W celu wzmocnienia zasady koleżeństwa warto zobowiązać radcę prawnego dokonującego zgłoszenia (w imieniu klienta/samodzielnie) do poinformowania o tym właściwego organu samorządu radców prawnych, co wymagałoby zmodyfikowania treści KERP, w tym art. 52 KERP ust. 2, który do dnia 31 grudnia 2022 r. stanowił, że radca prawny może złożyć związaną z wykonywaniem zawodu skargę (od dnia 1 stycznia 2023 r. zawiadomienie) na innego radcę prawnego wyłącznie do właściwego organu samorządu radców prawnych³⁸.

Nadto należy rozważyć, czy w KERP nie powinny zostać określone dodatkowe przesłanki zgłoszenia w sytuacji, gdy dokonuje go radca prawny (na podstawie upoważnienia lub samodzielnie), a naruszającym prawo jest inny radca prawny. Przykładowo można wyłączyć wówczas dokonywanie zgłoszeń w formie ustnej oraz zobligować zgłaszającego do uprawdopodobnienia naruszenia prawa. Można również zobowiązać radcę prawnego (sygnalistę) do wysłuchania innego radcy prawnego przed zgłoszeniem dokonanego przez niego naruszenia prawa, podobnie jak ma to aktualnie miejsce przy wydawaniu opinii o wykonywaniu zawodu przez innego radcę prawnego (zob. art. 52 ust. 4 KERP³⁹).

o innym radcy prawnym lub wydający opinię o wykonywaniu zawodu przez innego radcę prawnego obowiązany jest wysłuchać w miarę możliwości zainteresowanego oraz zachować obiektywizm i rzetelność”.

- 35 Przy czym na tle ustawy o sygnalistach częstsze będzie zgłaszanie mniej dotkliwych naruszeń niż popełnienie przestępstwa, o którym zawiadomienie, jak należy założyć, nadal będzie dokonywane przede wszystkim na podstawie przepisów k.p.k.
- 36 Jak można przypuszczać, najbardziej kontrowersyjny będzie status radcy prawnego jako osoby pomagającej w dokonaniu zgłoszenia, a to w związku z tym, że pomoc takiej osoby – zgodnie z projektowanymi regulacjami – nie powinna zostać ujawniona. Stąd też, nawet gdyby przyjąć obowiązywanie zasady koleżeństwa w przypadku zgłoszeń dokonywanych osobiście przez radcę prawnego, dość łatwo można byłoby to ograniczenie obejść, udzielając anonimowej „pomocy” w zgłoszeniu naruszenia prawa, którego dopuścił się inny radca prawny.
- 37 Zob. *Etyka radcowska – na egzamin. Komentarz wraz z orzecznictwem do Kodeksu etyki radców prawnych. Teksty przepisów*, red. M. Król, Warszawa 2021, s. 125.
- 38 Ewentualnym rozwiązaniem tej kolizji mogłoby być uznanie, że ustawa o sygnalistach, jako akt prawny zawierający przepisy rangi ustawowej, wyłącza stosowanie art. 52 ust. 2 KERP. Dodatkowym argumentem na rzecz wyłączenia stosowania art. 52 ust. 2 KERP w razie dokonywania omawianego zgłoszenia może być także to, że KERP, nawet jeżeli traktowany jest jako zbiór norm deontologicznych, tj. ustanawiających obowiązki etyczno-zawodowe, zawiera w istocie normy o charakterze etycznym, a nie normy prawne. Zob. też K. Zacharzewski, *Znaczenie kodeksów deontologicznych w dziedzinie prawa prywatnego*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2011, nr 6, s. 37, który podkreśla, że kodeksy deontologiczne nie są źródłem norm prawnych, podpowiadają jedynie sądom, co jest ważne dla ich autorów (w wymiarze pozanormatywnym), i ułatwiają percepcję oraz ocenę stosunków prawnych z udziałem przedstawicieli środowisk, które się nimi posługują.
- 39 Od dnia 1 stycznia 2023 r. obowiązek wysłuchania (w miarę możliwości) dotyczy także sytuacji, w której radca prawny wypowiada się o innym radcy prawnym. Znajduje on zastosowanie m.in. w przypadku omawianego zgłoszenia.

Na uwagę zasługuje także treść art. 55 KERP, który stanowi, że „radca prawny, będący pełnomocnikiem⁴⁰ w sprawie przeciwko innemu radcy prawnemu, związanej z wykonywaniem zawodu, obowiązany jest niezwłocznie zawiadomić o przyjęciu pełnomocnictwa dziekana rady okręgowej izby radców prawnych⁴¹, do której ten radca prawny należy, oraz, za jego pośrednictwem, podjąć próbę polubownego załatwienia sprawy”. Sytuacja, o której mowa w tym przepisie, wykazuje istotne podobieństwo do tej, w której radca prawny udziela pomocy w dokonaniu zgłoszenia (C i D). Powstaje jednak pytanie, czy radca prawny jest „osobą pomagającą” w rozumieniu ustawy zarówno wtedy, gdy jedynie faktycznie „pomaga” zgłaszającemu, np. udzielając mu porady prawnej albo pomagając w redagowaniu treści pisemnego zgłoszenia, czy także wówczas, gdy zostanie mu udzielone upoważnienie do „dokonania zgłoszenia”. Pytanie staje się istotne z uwagi na to, że z art. 2 pkt 8 projektu ustawy wynika, iż pomoc udzielana zgłaszającemu „nie powinna zostać ujawniona”. Opierając się na treści art. 55 KERP, należy uznać, że wówczas, gdy radca prawny jest umocowany do dokonania zgłoszenia (D), które dotyczy innego radcy prawnego, zgłaszając naruszenie prawa przez niego, powinien o tym zawiadomić dziekana rady okręgowej izby radców prawnych, do której ten radca prawny należy. Nie ma jednak takiego obowiązku wtedy, gdy jest tylko osobą faktycznie pomagającą zgłaszającemu w rozumieniu projektu ustawy (C). W tym przypadku jego pomoc nie powinna zostać ujawniona w żaden sposób.

Z perspektywy art. 56 KERP warto natomiast spojrzeć na sytuację radcy prawnego jako sygnalisty działającego w imieniu własnym. Przepis ten stanowi, że „w razie związanej z wykonywaniem zawodu sporu pomiędzy radcami prawnymi są oni obowiązani przed skierowaniem sprawy do sądu podjąć próbę polubownego jego rozstrzygnięcia po zawiadomieniu i przy udziale dziekana rady okręgowej izby radców prawnych, do której należy jeden z nich. Obowiązek zawiadomienia dziekana rady spoczywa na radcy prawnym wszczynającym spór”. Nie budzi przy tym wątpliwości, że polubowne rozstrzygnięcie sporu pomiędzy radcami prawnymi dotyczącego wykonywania zawodu powinno być kwestią nadrzędną z tego powodu, że spory negatywnie oddziałują na środowisko radców prawnych i wizerunek zawodu. Radca prawny planujący zgłosić naruszenie samodzielnie (A) może zatem rozważyć podjęcie próby polubownego rozwiązania sprawy, mimo że zasadniczo jest on do tego zobowiązany dopiero przed wszczęciem postępowania sądowego. Należy też zwrócić uwagę, że wprowadzenie opisanej procedury jako obligatoryjnej w rozpatrywanym przypadku powodowałoby, przynajmniej w niektórych sprawach, zaniechanie dokonania zawiadomienia o naruszeniu prawa, którego dopuścił się radca prawny, aby nie wikłać się w obowiązkowe „działania polubowne” z udziałem dziekana rady okręgowej izby radców prawnych.

Kolejnym przepisem, na który warto zwrócić uwagę, jest art. 24 KERP. Zgodnie z jego treścią „w przypadku, gdy na żądanie klienta radca prawny kieruje do odpowiednich

⁴⁰ Od dnia 1 stycznia 2023 r. w art. 55 po wyrazie „pełnomocnikiem” dodano wyrazy: „osoby inicjującej postępowanie”.

⁴¹ Dziekan okręgowej rady pełni funkcję gwaranta rzetelności, obiektywizmu i rzeczowości w prowadzeniu sprawy przeciwko innemu radcy prawnemu. Tak *Etyka...*, red. M. Król, s. 284.

organów zawiadomienie o podejrzeniu popełnienia czynu zabronionego przez prawo, ujawnionego w związku ze świadczeniem pomocy prawnej – obowiązany jest wyraźnie wskazać, że dokonuje tego w imieniu i z upoważnienia klienta”. W sytuacji zatem, gdy radca prawny działa na podstawie upoważnienia do dokonania zgłoszenia (D), powinien wyraźnie wskazać, że w tym zakresie działa w imieniu klienta. Przy dokonywaniu zgłoszenia nie można zapominać o art. 38 ust. 3 KERP, z którego wynika, że radca prawny nie odpowiada za zgodność z prawdą informacji uzyskanych od klienta, ale nie może świadomie podawać informacji nieprawdziwych⁴². Świadome podawanie niezgodnych z prawdą informacji uzyskanych od klienta może generować odpowiedzialność dyscyplinarną, przy czym naruszenie tego zakazu etycznego może nastąpić tylko przez działanie i tylko z winy umyślnej⁴³.

Radca prawny nie może w swoich zawodowych wystąpieniach grozić postępowaniem karnym lub dyscyplinarnym (art. 38 ust. 2 KERP). Trzeba się zatem zastanowić, czy dochodzi do naruszenia wskazanego przepisu przez poinformowanie o planowaniu dokonania zgłoszenia naruszenia prawa, z uwagi na podobieństwo tej sytuacji do groźby wszczęcia postępowania dyscyplinarnego. Należy przyjąć, że nie jest groźbą sama informacja o planowaniu dokonania zgłoszenia naruszenia prawa⁴⁴. Przemawia za tym cel art. 38 ust. 2 KERP, jakim jest zakaz aktywności radcy prawnego, gdy uzależnia on podjęcie czynności zmierzających do wszczęcia postępowania karnego lub dyscyplinarnego od spełnienia przez inny podmiot określonego warunku (a w szczególności od konkretnego zachowania lub zaniechania innego podmiotu), co staje się tym samym formą szantażu⁴⁵. Radca prawny, który wyłącznie informuje o planowaniu dokonania zgłoszenia naruszenia prawa, nie narusza więc art. 38 ust. 2 KERP, ponieważ nie uzależnia podjęcia czynności sygnalizacyjnych od spełnienia określonego warunku. Informacja taka musi mieć jednak formę i treść wyłączające podejrzenie, że została skonstruowana w celu wymuszenia na adresacie konkretnego zachowania lub zaniechania⁴⁶. Dodatkowo komunikacja radcy prawnego w tym zakresie nie może wykraczać poza granice wyznaczone przez: 1) przepisy prawa; 2) rzeczową potrzebę oraz 3) zasady etyki radcy prawnego (zob. art. 38 ust. 1 KERP⁴⁷). I to nawet pomimo tego, że granice te w pewien sposób mogą kolidować ze swobodą wypowiedzi⁴⁸.

⁴² W wyroku z dnia 20 kwietnia 2006 r., IV CSK 2/06, OSNC 2007, nr 2, poz. 30, który ze względu na podobieństwo regulacji zasad etyki można odnieść do radców prawnych, Sąd Najwyższy wskazał, że „adwokat nie ma obowiązku weryfikacji faktów i twierdzeń podawanych przez stronę i nie ponosi odpowiedzialności za ich zgodność z prawdą, powinien jednak rozważyć, czy nie wzbudzają one oczywistych wątpliwości co do ich zgodności z rzeczywistością”.

⁴³ T. Scheffler, [w:] *Kodeks Etyki Radcy Prawnego. Komentarz*, red. T. Scheffler, Warszawa 2021, s. 288.

⁴⁴ Inną kwestią pozostaje ocena, na ile taka uprzedzająca informacja jest celowa.

⁴⁵ T. Scheffler, [w:] *Kodeks...*, s. 281–282.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 285.

⁴⁷ Od dnia 1 stycznia 2023 r. przepis otrzymał brzmienie: „Radca prawny, korzystając przy wykonywaniu zawodu z ustawowej wolności słowa i pisma, obowiązany jest w swych wystąpieniach zachować umiar i takt”.

⁴⁸ Na problem sygnalistów i ich prawa do swobody wypowiedzi zwraca uwagę A. Pietruszka, *Ochrona sygnalistów (whistleblowers) w kontekście wolności wypowiedzi*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2020, nr 1, s. 115 i n. Zob. też M. Wolanin, *Sygnaliści oraz sygnalistki i ich prawo do swobody wypowiedzi*, „Monitor Prawniczy” 2022, nr 2, s. 28.

Podsumowanie

Projekt ustawy o sygnalistach dotyczy również radców prawnych. Radca prawny może zgłosić naruszenie prawa, w tym także takie, którego sprawcą jest inny radca prawny. Może tego dokonać nie tylko jako sygnalista, lecz także w imieniu swojego klienta (na podstawie pełnomocnictwa). Udział radcy prawnego może też ograniczyć się jedynie do udzielenia pomocy w dokonaniu zgłoszenia. Przy czym ten ostatni przypadek jest szczególny, gdyż wówczas, zgodnie z projektem ustawy, pomoc radcy prawnego nie powinna zostać ujawniona. Ostatecznie należy również przyjąć, że w każdej z powyższych sytuacji, przez sam tylko udział radcy prawnego w czynnościach związanych ze zgłoszeniem naruszenia prawa, nie dochodzi do uchybienia zasadom etyki radcy prawnego. Podkreślenia jednak wymaga, że działania radcy prawnego nie mogą prowadzić do naruszenia tajemnicy zawodowej i lojalności wobec klienta, a ponadto, że ewentualne ograniczenia dotyczące zgłaszania nieprawidłowości popełnionych przez innego radcę prawnego powinny odnosić się wyłącznie do wykonywania zawodu/czynności zawodowych. Radca prawny nie może korzystać ze szczególnej ochrony w przypadku popełniania czynów bezprawnych niezwiązanych z wykonywaniem zawodu/dokonywaniem czynności zawodowych. Podczas dokonywania czynności związanych ze zgłoszeniem naruszenia prawa radca prawny nie powinien także godzić w inne obowiązujące go zasady etyki zawodowej. Kwestia ta nie jest jednak wprost uregulowana ani w projekcie ustawy, ani w KERP, stąd może być podstawą do dalszej dyskusji deontologicznej opartej na aktualnie obowiązujących regulacjach określających sposób postępowania radców prawnych.

Bibliografia

- Duda J., *Wyłączenie odpowiedzialności karnej sygnalisty. Rozważania w kontekście obowiązku implementacji dyrektywy w sprawie ochrony osób zgłaszających naruszenia prawa Unii*, [w:] *Ochrona sygnalistów. Regulacje dotyczące osób zgłaszających nieprawidłowości*, red. B. Baran, M. Ożóg, Warszawa 2021.
- Dudkiewicz M., Makowski G., *Charakterystyka sygnalistów z perspektywy pracodawców*, [w:] *Sygnaliści w Polsce okiem pracodawców i związków zawodowych*, red. G. Makowski, M. Waszak, Warszawa 2016.
- Etyka radcowska – na egzamin. Komentarz wraz z orzecznictwem do Kodeksu etyki radców prawnych. Teksty przepisów*, red. M. Król, Warszawa 2021.
- Glinka M., *Zagadnienie tajemnicy zawodowej – analiza wybranych orzeczeń*, „Radca Prawny. Zeszyty Naukowe” 2018, nr 1.
- Kantor-Kilian A., *Organizacja modelu kanałów sygnalizowania nieprawidłowości w świetle Dyrektywy 2019/1937*, [w:] *Ochrona sygnalistów. Regulacje dotyczące osób zgłaszających nieprawidłowości*, red. B. Baran, M. Ożóg, Warszawa 2021.
- Klatka Z., *Ustawa o radcach prawnych. Komentarz*, Warszawa 1999.
- Kobroń-Gąsiorowska Ł., *Modele ochrony whistleblowera (sygnalisty)*, Warszawa 2022.

- Korczak L., [w:] *Ustawa o radcach prawnych. Komentarz*, red. T. Scheffler, Warszawa 2022.
- Król M., Wojtczak S., *Dwugłos w sprawie dopuszczalności sporządzenia przez radcę prawnego opinii o naruszeniu przez innego radcę prawnego zasad etyki zawodowej*, „Państwo i Prawo” 2019, nr 2.
- Kurek J., *Tajemnice zawodów prawniczych. Tajemnica radcy prawnego*, „Monitor Prawniczy” 2013, nr 24.
- Łaga M., *Unormowania dotyczące sygnalizacji – wzmacnianie demokracji w zakładzie pracy*, [w:] *Demokracja w zakładzie pracy. Zagadnienia prawne*, red. Z. Hajn, M. Kurzynoga, Warszawa 2017.
- Łoziński J., Klatka Z., *Status prawny radcy prawnego jako pracownika*, „Monitor Prawniczy” 2005, nr 3.
- Milczarek E., *Warunki skuteczności ochrony sygnalistów – uwagi na tle dyrektywy 2019/1937*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2022, nr 2.
- Murszewski J., *Czy zgłaszanie nieprawidłowości będzie nowym obowiązkiem pracowniczym?*, [w:] *Ochrona sygnalistów. Regulacje dotyczące osób zgłaszających nieprawidłowości*, red. B. Baran, M. Ożóg, Warszawa 2021.
- Papucewicz W., *Zakaz działań odwetowych wobec sygnalistów*, [w:] *Ochrona sygnalistów. Praktyczny poradnik z wzorami dla sektora publicznego i prywatnego*, red. A. Sieradzka, M. Wieczorek, Warszawa 2021.
- Pietruszka A., *Ochrona sygnalistów (whistleblowers) w kontekście wolności wypowiedzi*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2020, nr 1.
- Punda P., Talik P., *Stosowanie dyrektywy o sygnalistach a obowiązek zachowania tajemnicy zawodowej*, [w:] *Ochrona sygnalistów. Praktyczny poradnik z wzorami dla sektora publicznego i prywatnego*, red. A. Sieradzka, M. Wieczorek, Warszawa 2021.
- Scheffler T., [w:] *Kodeks Etyki Radcy Prawnego. Komentarz*, red. T. Scheffler, Warszawa 2021.
- Scheffler T., Sobutka J., Woroniecka A., [w:] *Kodeks Etyki Radcy Prawnego. Komentarz*, red. T. Scheffler, Warszawa 2021.
- Sołtys B., *Rola radców prawnych w sygnalizacji naruszenia prawa*, „Radca Prawny. Zeszyty Naukowe” 2022, nr 1.
- Sołtys B., *Tajemnica zawodowa radcy prawnego w świetle przepisów o kontroli przestrzegania przepisów o ochronie danych osobowych*, „Radca Prawny. Zeszyty Naukowe” 2018, nr 3.
- Szewczyk H., *Ochrona prawna pracowników-sygnalistów (uwagi de lege lata i de lege ferenda)*, „Przegląd Sądowy” 2020, nr 1.
- Wolanin M., *Sygnaliści oraz sygnalistki i ich prawo do swobody wypowiedzi*, „Monitor Prawniczy” 2022, nr 2.
- Wróbel W., Zajac D., [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Część II. Komentarz do artykułów 212–277d*, red. W. Wróbel, A. Zoll, LEX 2017.
- Zacharzewski K., *Znaczenie kodeksów deontologicznych w dziedzinie prawa prywatnego*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2011, nr 6.